

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНІ ПРОЦЕСИ НАЦІОНАЛЬНИХ ЕКОНОМІК В УМОВАХ СТАДІАЛЬНИХ ЗМІН СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ

***Анотація.** В статті розкриваються особливості соціально-економічного розвитку національних економік в умовах стадіальних змін та визначаються основні передумови для створення конкурентного середовища в країні.*

Ключові слова: соціально-економічний розвиток, стадіальні зміни, економічна трансформація, конкурентоспроможність, інноваційний потенціал.

***Аннотация.** В статье раскрываются особенности социально-экономического развития национальных экономик в условиях стадийных изменений и определяются основные предпосылки для создания конкурентной среды в стране.*

Ключевые слова: социально-экономическое развитие, стадийные изменения, экономическая трансформация, конкурентоспособность, инновационный потенциал.

***Annotation.** In the article the features of the socio-economic development of national economies in the stadiad changes and identifies the main prerequisites for a competitive environment in the country.*

Keywords: socio-economic development, stadiad changes, economic transformation, competitiveness, innovation capacity.

Вступ. В умовах глобальних трансформацій, що характерні для сучасного цивілізаційного розвитку та стрімких інтеграційних процесів, відбувається безупинний розвиток економік [1]. В ході стадіальних змін сучасної цивілізації розвиток країни завжди залежав від ряду факторів. Одні з них позитивно впливають на економічні процеси в державі, тим самим забезпечуючи зростання національної економіки, інші, навпаки, – негативно, – уповільнюючи економічний розвиток, що нерідко призводить до краху всієї соціально-економічної системи країни чи всього регіону. Основними факторами, безперечно, є: трудові ресурси, засоби виробництва та природні ресурси. Однак, спираючись на наукові статті та праці вчених-економістів, було виділено 4 групи факторів, від яких залежить сталий соціально-економічний розвиток країни (регіону):

- економічні фактори (є невід’ємною складовою процесу функціонування ринкової економіки та знаходяться поза межами економічної діяльності людини);
- фактори державного регулювання економіки (стимулюють економічне зростання, визначають основні напрями розвитку економіки, спираючись на законодавчу базу країни);
- інноваційно-інвестиційні фактори (створення сприятливих умов для проведення НДР, що в свою чергу, впливає на розвиток країни);
- соціальні фактори (формування соціальної політики забезпечує економічне зростання через впровадження різноманітних соціальних програм).

Ціль статті полягає в розкритті особливостей соціально-економічного розвитку національних економік в умовах стадіальних змін.

Аналіз використаних джерел. В літературі особливості стадіальних процесів розкриваються в роботах С.П. Хантінгтона, Л. Уайта, Дж. Стюарда, соціологів Г. Ленського, О. Д. Дункана, Дж. Матраса, Т. Парсонса та ін. Унітарно-стадіальні процеси розкриті в теоріях модернізації У.Ростоу, Ш. Ейзенштадта, С. Блека. До найвідоміших сучасних стадіальних концепцій відносяться теорія індустріального суспільства Ж. Фурастьє, Р. Арона, теорія постіндустріального суспільства Д. Белла, А. Турена, О. Тоффлера інших. Соціально-економічні процеси в національних економіках в результаті стадіальних змін досліджень в своїх роботах Ю.М.Пахомов, Л.Г.Антонюк, Д.Г.Лук’яненко, Н.О.Татаренко та інші вітчизняні вчені.

Викладення основного матеріалу. Соціально-економічний розвиток представляє собою складний та суперечливий процес безупинної зміни матеріального базису виробництва, а також усієї сукупності різноманітних відносин між економічними суб’єктами, соціальними групами населення, у якому взаємодіють позитивні і негативні фактори, а періоди прогресу змінюються періодами регресу [2, 121].

Можна констатувати той факт, що за сучасних умов господарювання та під впливом глобалізаційних трансформацій світу, для соціально-економічного розвитку країни основними та визначальними напрямками є економічний та соціальний, показники яких взаємопов'язані та доповнюють один одного.

Як зазначають у своїй статті Пирог О.В. та Катан Л.І. «Сталий соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави», спираючись на наукові праці дослідників, які пропонують набір показників, що суттєво впливають на сталість соціально-економічного розвитку регіонів і країн, за результатами досліджень та власного моніторингу «...було виявлено 24 показники, які агрегувались за напрямками «економічний розвиток» і «соціальний розвиток» [3, 100].

Користуючись зазначеними результатами, автори статті виокремили 14 показників, які мають суттєвий вплив на сталість соціально-економічного розвитку регіону чи країни, а саме: економічний розвиток формують такі показники: валовий внутрішній продукт; обсяги промислового виробництва; обсяги сільськогосподарського виробництва; обсяги ПІІ; обсяги інвестицій в основний капітал; кількість суб'єктів ЄДПООУ; кількість малих підприємств; соціальний розвиток формують наступні показники: доходи населення; середньорічна заробітна плата найманих працівників; зайнятість населення; рівень безробіття населення (зарєєстрований); попит на робочу силу; продуктивність праці найманих працівників; навантаження на одне робоче місце.

Національні економіки, яким вдалося розвинути внутрішні інноваційні можливості щодо швидкої адаптації і відновлення, матимуть конкурентні переваги, стабільні в довгостроковому періоді. Це передбачає відмову від надмірної залежності від дешевої і відносно некваліфікованої праці як джерела конкурентоспроможності на користь підготовки робочої сили, збільшення зусиль щодо впровадження і поширення технологічних інновацій для підвищення ефективності використання факторів виробництва.

Важливою особливістю є вивірена у часі та в галузевих пріоритетах точкова підтримка технологічних і експортоорієнтованих виробництв. Зарубіжний досвід свідчить, що і в складних економічних умовах сильна держава може здійснювати в певних мінімальних обсягах орієнтовану промислову політику [4]. Йдеться про формування такої ідеології промислової політики, яка була б адекватна умовам ринку, вимогам незалежності держави та її ефективного інтегрування у світову економічну систему. Практичною основою її розробки й реалізації має стати розв'язання таких головних завдань: оцінка ступеня конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і факторів, які можуть сприяти ефективній конкуренції, збільшенню експортного потенціалу держави; обґрунтування пріоритетних галузей, виробництв та видів продукції, що мають або можуть отримати в коротко- і середньостроковому періоді конкурентні переваги на світовому ринку; визначення шляхів і заходів державного сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зокрема за рахунок цільової підтримки пріоритетних галузей і виробництв; поєднання зусиль держави у здійсненні структурної перебудови, інноваційної політики та соціально-економічного розвитку регіонів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва; науково-практичне та інституційне забезпечення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, виходячи з національних умов та особливостей світового ринку.

Розвиток соціального та економічного становища України впродовж початку ХХІ століття, а саме 2000–2010 рр., характеризувався низкою суперечливих показників, в першу чергу, обумовлених неефективним використанням економічного потенціалу, що залежить в країні від господарського механізму. Недосконалість останнього призводить до нераціонального, малоефективного, а то й витратного використання складових економічного потенціалу.

Роль кожної держави в сучасному світі визначається, насамперед, економічною могутністю, яка є наслідком реалізації економічного потенціалу. Враховуючи специфіку головних елементів конкурентоспроможності національної економіки на світовому ринку, які обумовлюються, в першу чергу, інноваційними здобутками, науково-технічним прогресом, слід відмітити, що використання природних людських ресурсів визначається вичерпувальним характером і не відповідає загальнодомінуючим умовам повноцінного існування економіки країни в світогосподарських процесах. Політика такого спрямування віддаляє національну економіку від групи розвинутих країн, що встановлюють правила на світовому ринку, і наближує до групи країн, потенціал яких використовують. В цьому аспекті конкурентоспроможність національної економіки – це вирішальний критерій її розвитку. Його слід враховувати при вирішенні проблем лібералізації зовнішньоекономічних зв'язків і рівня відкритості економіки. Сьогодні економіка України є надто відкритою. Як відомо, головним каналом відкритості є зовнішня торгівля, її частка у ВВП коливається від 8-10% у великих держав до 70-80% у деяких малих країн (Нідерландів, Бельгії тощо) [5, 127].

У контексті довгострокової зовнішньоекономічної політики слід збалансувати коротко-, середньо- та довгострокові інтереси держави. При цьому доцільно узгоджувати економічні інтереси з динамікою ринкових реформ та структурних перетворень у суспільно-господарському комплексі. Участь України у світовій торгівлі у 2010 р. обмежується 0,01% світового експорту, до того ж експорт мав переважно сировинне походження. Якщо ситуація в Україні не зміниться, ні зовнішніх, ні внутрішніх надходжень не вистачить на обслуговування та погашення боргів [6, 98].

Український господарчий механізм не забезпечує належного ефективного використання ресурсів праці та капіталу і процесу розширеного відтворення, що призводить до погіршення усіх інших соціально-економічних параметрів. Зазначені негативні явища в економіці України порівняно з її найбільшими торговельними партнерами свідчать про відсутність зваженої комплексної стратегії щодо розвитку конкурентоспроможної національної економіки, ефективного використання економічного потенціалу країни.

Економічний потенціал України має зростати за рахунок конкурентних товарів і послуг. Найважливішими завданнями державної політики у цьому напрямі є всебічне забезпечення сприятливих умов для виходу України на світові ринки, підтримка вітчизняних експортерів, розробників імпортозамінюючих товарів і виробників конкурентоспроможної продукції; створення ефективної банківської та гнучкої кредитної системи, гарантування прав власників валютних коштів та їх вільного (в межах закону) використання; створення інфраструктури зовнішньої торгівлі та нової системи її інформаційного забезпечення; проведення гнучкої імпоротної політики (тарифне регулювання, механізм обмеження імпорту, обсяги і перелік товарної номенклатури критичного імпорту, перелік імпортозамінюючої продукції); удосконалення систем державного регулювання зовнішньої торгівлі (правова база, узгоджена з міжнародними правилами і стандартами, обмежений протекціонізм, комплекс нормативних документів); реалізація режиму вільної торгівлі з країнами СНД (без будь-яких винятків); зміцнення і подальший розвиток торгівлі з Європейським Союзом (розширення доступу українських товарів на європейські ринки, зокрема ядерних матеріалів, текстилю, мінеральних добрив, металургійної та сільськогосподарської продукції); використання можливості одержання нових технологій та інвестицій від країн «великої сімки» на основі взаємного захисту інвестицій [5, 231].

Головне завдання, яке повинна виконати держава щодо своїх товаровиробників і споживачів – якнайшвидше створити передумови для конкурентного середовища. Без справжньої конкуренції на внутрішньому ринку не можна забезпечити ефективний вихід на міжнародну арену.

Попри високий рівень відкритості національної економіки внесок України у загальний обсяг світового експорту товарів і послуг досить незначний. Це суттєво звужує перспективи формування конкурентоспроможності економіки, оскільки саме платоспроможність та потужність внутрішнього ринку визначають стабільність та динамічність соціально-економічного розвитку країни. Маючи вигідні первинні конкурентні переваги, а саме: високий рівень кваліфікації працівників, базу високотехнологічних виробництв, власну сировинну базу для більшості промислових виробництв, вигідне географічне розташування, забезпеченість власною електроенергією, потенційно потужний внутрішній ринок та широку диверсифікацію виробництва, Україна має високі шанси посісти вагомe місце у міжнародному поділі праці.

На шляху становлення сучасних чинників конкурентоспроможності українського експорту стоїть низка серйозних структурних проблем, які утруднюють повноцінне задіяння національних конкурентних переваг. Серед них: довготривала тенденція до зменшення попиту та цін на світових ринках товарів традиційного українського експорту; посилення міжнародної конкуренції на тлі зростання державної підтримки експорту та активного застосування захисних заходів в інтересах національних виробників у провідних країнах світу; збереження тенденції дискримінації українських товарів на зовнішніх ринках, в тому числі негласні домовленості про витіснення або обмеження допуску України на перспективні ринки; стрімке підвищення вимог споживачів до якості, сервісного супроводу, технологічного рівня продукції; недостатні обсяги інвестицій в технологічне та організаційне оновлення українських підприємств, що перешкоджає збільшенню їхньої конкурентоспроможності та поширенню на нові світові ринки; відсутність цілеспрямованої та послідовної політики державної підтримки розвитку експорту, непрямі перешкоди для експортерів у вигляді реальної ревальвації гривні, неповернення ПДВ, несприятливий підприємницький клімат всередині країни загалом тощо; замала розвиненість інфраструктури організаційно-правової, інформаційної, фінансової підтримки і супроводу експортерів.

Висновки. Останнє десятиріччя ХХ століття характеризувалося значними змінами у світовій економіці. Нова фаза науково-технічної революції та інтернаціоналізації потоків капіталу трансформувала головні моделі економічного розвитку, сприяючи стадіальним змінам. Нині в Україні розпо-

чався новий етап економічної трансформації, точкою відліку якого стало підключення країни до процесів глобалізації. Виникла необхідність переформулювання основних завдань розвитку з метою адаптації національної специфіки країни до нових глобальних умов. Для соціально – економічного розвитку національної економіки України необхідним є визначення нової моделі національного економічного зростання – інноваційного направлення.

Основною проблемою конструювання засад нового економічного укладу в сучасних умовах стає фактор адаптації його внутрішніх характеристик до національного характеру індустріальної економіки. Новітні галузі є специфічними за своїми ознаками елементами національної економіки, бо вони безпосередньо підпорядковуються законам глобальних економічних потоків. Проблеми і перспективи їх функціонування – це складноструктурний комплекс глобальної й національної економік.

В Україні є серйозна потреба в модернізації економічної системи. Саме вичерпання життєвого циклу продуктів і технологій викликає депресію і необхідність системного запровадження продуктивних, технологічних та організаційно-економічних нововведень. На жаль, в Україні через недостатній і безсистемний державний підхід до технологічної модернізації інноваційний розвиток фактично призупинено, а в країні продовжують панувати 3-й і 4-й технологічні уклади, в той час як у розвинених країнах відбувається активний перехід економіки на 5-й і 6-й технологічні уклади. Структура промислового виробництва в Україні залишається деформованою і не створює стимулів для інновацій і технологічного розвитку економіки країни.

Незадовільний стан науково-інноваційної сфери негативно позначається на техніко-економічному рівні виробництва та стані міжнародної науково-технологічної співпраці України. В умовах, коли інновації ініціюють лише 13% підприємств, а впроваджують 10,8%, знижується частка інноваційної продукції. У 2000–2010 рр. майже 40% нових технологій були придбані за кордоном, причому більшість – для галузей, які мають в Україні власну розвинену наукову базу (хімія і нафтохімія, металургія, машинобудування). Тому забезпечення конкурентоспроможності економіки України через інновації має стати метою національної економічної політики. Такий розвиток економіки має базуватися на визначенні довгострокових пріоритетів, які обумовлюють орієнтацію національної економіки на визначення раціональної спеціалізації й оптимальної структури, що сприятиме досягненню найбільш можливих темпів економічного зростання та підвищенню рівня життя. У стратегічному контексті істотне підвищення конкурентоспроможності економіки України можливе лише за рахунок інноваційно-структурних механізмів модернізації економіки та розширення участі в міжнародному поділі праці на основі технологічних, а не цінових конкурентних переваг.

Список використаних джерел

1. Татаренко Н. О. Позаекономічні чинники у глобальному і національному вимірах / Наук. зб. «Антологія творчих досягнень». – Вип. 5, 2008.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество: Пер. с англ. / Под. ред. В.Л. Иноземцева. – М., 1999. – С.167
3. Пирог О. В., Катан Л. І. Сталий соціально-економічний розвиток України в умовах формування інвестиційної політики держави. Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: наук. зб. – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 4, т.2. – с. 95-101
4. Лук'яненко Д. Г. Глобалізація та конкурентоспроможність: методологія досліджень і системних оцінок / Управління міжнародною конкурентоспроможністю в умовах глобалізації економічного розвитку: Монографія: У 2 т. – Т.І / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Лук'яненко. Глобальна економічна інтеграція: Монографія. – К.: КНЕУ, 2008. – 242 с.
5. Грущинська Н.М. Міжнародна спеціалізація економіки України в умовах технологічних трансформацій. Монографія. – К.: Стило, 2011 – 346 с.
6. Семенов Ю. І. Історія цивілізованого суспільства (XXX ст. до н. е. – XX ст. н. е.).– М., 2001р.
7. Антонюк Л. Л. Соціально-трудові відносини та їх вплив на конкурентоспроможність національної економіки // Проблеми раціонального використання соціально-економічного та природно-ресурсного потенціалу регіону: фінансова політика та інвестиції: Наук. зб. – Вип. 8 / Відп. ред. В. І.Павлов – Луцьк: Надстир'я, 2002. – С. 45-56.
8. Стоуньер Т. Информационное богатство: профиль постиндустриальной экономики // Новая технократическая волна на Западе. – М., 1986. – С. 394-413.
9. Тоффлер Э. Шок будущего – Future Shock. – М.: АСТ, 2008. – 560 с.
10. Фостер Р. Обновление производства: атакующие выигрывают. Пер. с англ. / Общ. ред. и вступ. статья В.И. Данилова-Данильяна. – М., 1987. – с. 125